

Polja

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja
novi sad — godina XXXIV — cena 1000 dinara
april '88. broj 350

zdenac

jovan zivlak

*priče o poreklu
i sav taj teret
ti zavežlaji nedoumica
te posude u kojima zdušno čuvao si
nauk o životu i učenje o senkama
sada možeš odbaciti. od ničega možeš
početi
sa površine bez čitljivih tragova i pismena
možeš zaridati. znanje veli tvoj kraj je
tvoj početak
ali svet je poput školjke
u kojoj se čuje skoro jedan huk
nalik mnogim predašnjim
što priziva šumorenje
prevarnog zdenca. i tu počinje izdajstvo
sličnost se uliva u sećanje
i ono te pripravlja ovde
gde si mogao biti samo i sabrano ništa
skoro nepostojeci
na to da tragaš za celinom
za gestovima jedne ruke
za sitnim stvorom
umnožiteljem likova koji veli.
to što uzimaš dato je
to što daješ uzeto je
to što je napisano
već je pročitano
i to što čuješ znanje je
koje nećeš pokolebiti
da tvoju vidljivost sveže
sa celinom
i da te izruči baš ovde u tužnu pospanost
gde uzimaš cigarete i novine
i pitaš se:
iskrzan i plačan glas što pada sa oblaka
i leprša odozgo s iskidanih nebesa
nije li to neutraživo i beskrajno ništa
koje molih
da mi se obrati.*

aporije: siromašna poezija

mladi pjesnici-hiperprodukcija ili zlatno doba?

'žak derida
književnost i erotik
ispisani svet

mala pisma

slavomir mrožek

PROVINCIJA...

Amarcord — Felini.

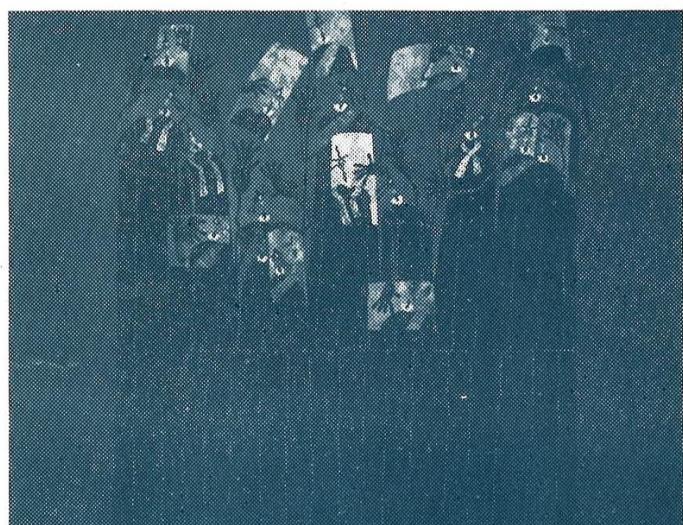
Ja iz Krakova, on iz Riminija. Ja Mrožek, on Felini. Sem toga — sve isto.

O vrlinama provincije kao sistema koji formira umetnika. Očiglednost veza između ljudi. Bliskost. Biva se u Centru, pošto je sama provincija centar, samo centar, provincija nema periferije. I ne može se nit biti negde drugde, sem isključivo u centru. Hteo — ne hteo.

A istovremeno: mi ovde, a tamo je Veliki Svet. Gde? Svuda tamo gde nismo mi. Gde nije ovde. U svakom slučaju, daleko.

Tako daleko da je moguće samo čeznuti. Između o v de i t a m o nema prolaza, ni po suhom, ni po vodi, ni po vazduhu. Uprkos tome što t a m o postoji, ima ga. Oni iz Metropole mogu ponekad da nas posete. Tako nadeli posećuju nâs, sirote ljudi. Ali, Mi?

I tako smo, dakle, u centru, ali to nije centar svemira. Bliskost, porodičnost po dobru i zlu. I čežnja, usredsređena i jaka.

likovni priloz u ovom broju: jože ciuha

Medutim, svaki čovek, iz provincije ili ne, jeste provincija. Prostor svake pojedinačne svesti jeste provincija. Gde god bi se čovek našao, uvek sa sobom nosi granice svoga sreza. Čak i u Metropoli niko ne može sobom obuhvatiti Metropolu. Uvek obuhvata samo onaj zatvoreni prostor, svoj prostor, sa granicama koje se gube i koje su pomučene, što znači da su nepostojane i promenljive, ali i nesumnjive. Geografija takvog prostora može se opisati, kao što se može opisati geografija svake provincije u udžbeniku geografije.

Čežnja za Velikim Svetom, tako svojstvena provinciji, model je čežnje za transcendencijom. Radost onoga koji se iz provincije otrgnuo i vinuo u Sveliki Svet — jeste model mitske radosti, radosti onoga koji je prekoračio (ili mu se čini da je prekoračio) začarani i prokleti krug svoga pojedinačnog života.

Umetnik radi isključivo — jer drugačije ne može — pomoću modelâ. Zato za onoga koji potiče iz provincije, a uz to je umetnik — to ispada na dobro.

U provinciji: ograničenost mestâ, ljudi, detaljâ, njihova relativna postojanost — jer su izmenjivost i promenljivost toliko spore da stvaraju utisak stalnosti — omogućavaju posmatranje, usresređivanje i sozercavanje. Štaviše, čak i prisiljavaju na to. U metropoli je sve slučajno, povremeno i žurno, a mnoštvo zagljuje. Mnoštvo i žurba nisu umetnikovi prijatelji.

Umetnika, ipak, neće biti dok se on ne oslobođi svoje provincije.

Svoja privincija se mrzi dok je čovek u njoj i sve se čini samo da bi se prešlo u Veliki Svet. Tačnije rečeno, čovek mrzi svoju provincijalnost. Treba promeniti, popraviti svoju sudbinu. I opet paradoks, kao uvek, kao svuda. Koliko malo vodimo računa o zakonu, koliko malo uzimamo u obzir zakon, po kome je zvrsni rezultat svih naših napora, kako pojedinačnih, tako i kolektivnih, uvek potpuno suprotan od nameravanog. I svaka stvar jednom prelazi u svoju suprotnost.

Felini nikad ne bi stvorio film *Amarcord*, delo o svojoj provinciji i svetu, da tu svoju provinciju nije jednom napustio. Ne bi se u nju vratio tako kako se vratio filmom *Amarcord*, ne bi je ugledao tako kako ju je ugledao, ne bi osećao ono što oseća. Ubeden sam da je onda kada je odlazio, odlazio »zauvek«, »nepovratno«, i samo u pravcu sveta. Nije pretpostavljao da će svoju provinciju ponovo ugledati kroz svet, kao što je svet jednom ugledao kroz provinciju. U ono vreme verovatno nije osećao ništa sem divlje radosti zbog bekstva.

Na žalost, biti iz provincije i u njoj ostati — to ni do čega ne vodi. Transcendencija. Na žalost — treba biti iz provincije i treba se od nje otrgnuti. Opet paradoks: može se imati samo ono što se izgubilo. Provincija i mi i ono što s tim ide, nije li to slučajno model života uopšte?

I još o čežnji. Ne omalovažavajmo čežnju. Zar ona u nama nije ono najjače? Najzad, ono što od svega preostaje jeste samo čežnja (i umor). Čežnja bez pravca, čak i bez predmeta, sama suština čežnje.

Provincija je škola čežnje. Najbolje i nikad zaboravljenja.

TUGA ILI DEPRESIJA

Već odavno se ne govori: tuga. Govori se: depresija.

»Depresija« je reč mnogo siromašnija po zvuku, glašenju (pojmu) i sazvučjima. »Tužan sam, Bože« — kaže Slovacki. Kada bi rekao »osećam depresiju, Bože...« Sa depresijom se treba obratiti lekaru. Samo s tugom slobodno je obraćati se Gospodu Bogu. Eto čitave razlike.

Zašto smo bogatu reč zamenili za siromašnu?

Još govorimo: radost, ali već bi trebalo da govorimo: euforija. Tuga se asocira s radošću, ali depresija zahteva drugaricu isto tako bolničku kao što je i sama. Tuga i radost bile su stanja duše, urođena kao kišno i sunčano vreme. Čovek je imao prirodno pravo na tugu. Sada je sa dušom loše. Ostala nam je samo fiziologija, pa već imamo samo depresiju. Nepoželjno stanje, od kojeg se treba lečiti. I spravno, pošto od depresije ništa dobro ne može da ispadne.

Dok je iz tuge moglo da proizide podosta toga. Tuga je bila majka misli. Faza evolucije. Ukoliko se nije srozavala u melanoliju, a melanolija u pozu — bila je prelazno stanje između kraja i početka. Stanja likvidacije i pripreme, oslobođenja i opustošenja, u kojima se — u jednakoj razdaljinu od onoga što je bilo i onoga što će biti — radala misao. Kada se u duši nagomilalo nešto novo, još nepoznato, kada je evolucija ponovo izvršila nekakav potajni rad — tuga je signalizovala da naši dotadašnji oblici, forme, otelovljenja — umiru. Da je vereme za preporadane, žalost koja je dolazila »ne zna se otkuda« bila je oproštaj.

Ko nam je oduzeo prvo na tugu? Ko je učinio da više ne umemo da budemo tužni, nego moramo da imamo depresiju? Iz prirodne životne pojave načinio jalovu i stidnu bolest? Jer, depresija je stvarno bolest i ništa više. Ali, gde je trenutak grananja, tačka u kojoj stvar može da se okrene u stvaralačku tugu, ili u jalovu depresiju? Ko je bio taj skretničar? Doktor Frojd? Lako je svaliti krivicu na pojedinačnog čoveka, lako, ali glupo, kada je reč o nečem takо opštem, kao što je stil epohe. Doktor Frojd je takođe bio žrtva, nešto je bilo pred njim i u njegovom vremenu. Šta je učinilo da je on postao doktor Frojd? Šta je učinilo da smo se skotrljali u tome pravcu i nastavljamo da se kotrljamo?

Ne znam. Znam samo da vlada pomisao, želja, dogma, kako čovek treba neprestano da bude srećan. Da, dobro treba da bude neprekidno, neprestano i bez predaha. Zaboravljamo da ne-sreća označava samo nedostatak sreće, da ne mora odmah biti nesreća. Ne umemo da podnesemo ne samo nesreću (za što nas je teško koriti), nego čak i ne-sreću, to jest neprisutnost sreće (zašta zaslužujemo prekor). Tražimo stanje zapanjenosti u sreći i ne umemo da se ophodimo s onim što, pošto nije ni sreća, ni nesreća, jeste neko treće stanje, koje je, ipak, neophodno i korisno. Kada nosmo srećni, odmah smo nesrećni.

A trebalo je da bude drugačije. Toliko smo mnogo sebi obećavali... Sve što želimo, i onda, pre svega neprestanu sreću... Nekada, kada takođe nismo bili srećni, odgovornost za to prenosili smo na tadašnje rukovodstvo, na Gospoda Boga. Smatrali smo da je loše vodio posao. Pa smo ga razbaštili i samo smo se proglašili direktorima. Ali, posao uopšte ne ide bolje. I nervozni smo. Zašto ne ide bolje? Ko je sada krv? Svakako, ne više penzionisani Gospod Bog. I, sačuvaj bože, ne mi. Krivi se taže uporno i svaki čas se nalaze. To su susedi, naravno. Ali, kada smo ih već otkrili i učinili neškodljivima, pokazuje se da posao i dalje ramle. Stoga, daj, sumnjiči dalje susede (njih nikad neće ponestati, dokle god čovek ima makar jednoga bližnjeg), a posao šanta kao što je i šantao. Optimisti govore: za sada. Defetišti šapću po ugljovima. I jedni i drugi pate od depresije. Samo se neko osećaju tužno.

KAKO JESTE — KAKO ĆE BITI

Tek posle pedesete čovek počinje da ocenjuje po zasluzi staro, dobro pozorište, koje pokazuju komade u pet činova s prologom i epilogom. Što ne znači da treba radi toga ići u pozorište. Život postaje takvo pozorište, ili, i takvo pozorište postaje život.

Pre četrdesete je prerano. U najbolju ruku, tada mogu da se zapaze neke jednočinke, kratke lirske pesme, a stil se priklanja eksperimentu i avangardi. Drugačije, zapravo, ne može da bude dok je sama misao o kompoziciji ili još nemoguća, ili čoveku mrska. Kompozicija, naime, ne može da prode bez zatvaranja, a do četrdesete godine misao o zatvaranju čoveku ne ide u glavu. Život mu izgleda kao neprestani tok propozicija, koje, duduše, treba da streme ne zna se k čemu, ali, u svakom slučaju, ne prema zatvaranju. Cikličnost se još ne ispoljava. Glavna tema i sporedni motivi još se ne ocravaju. Registr mogućnosti još je nepoznat. Sklonost prema eksperimentu, kakva vlastita pre čovekove, četrdesete godine života, proizlazi isto toliko iz činjenice da neograničenost tada izgleda prirodan životni predio, koliko i iz bojazni, još ne dopuštenoj do glasa, ali koja se već predoseća i narasta, da je takav predeo nemoguć. Sklonost prema eksperimentu stoga je isto toliko spontana kao i bekstvo upravo od te bojazni.

Kada se tema već ocratala, kada se pokazuje da se stvar desava samo u nekom registru, a ne izvan njega, a da raznorodnost varijanata više već nije kadra da zakloni istinu, da je reč samo o varijantama, kada se već nameće podozrenje da imamo posla s kompozicijom, te da ćemo imati posla i s epilogom — tada moramo da biramo između dva stava.

Prvi — da gnevno izjavimo kako to nije predstava kakvu su nam obećali (no, ko je, ipak, obećavao?) i da odbijemo da u njoj učestvujemo. Nedostaje nam, ipak, hrabrosti da izidemo — te ostajemo, ali glasno ispoljavajući svoju ljutnju. Da ometamo, galamimo... Drugi je — da pristanemo na predstavu takvu kakvu jeste i da se nasladujemo njenim efektima.

Tada ćemo biti kadri da se divimo majstorstvu scenarija i režije, uspejloj podeli i istančanosti glume. Jer, ukoliko je istina da je predstava zatvorena i da ide samo prema označenim granicama, utoliko unutar te zatvorenosti bogatstvo invencije i sredstava nema granica.

Da li ste zapazili epizodni lik koji je promakao u prvom činu? Jedva, jedva. I, evo, u četvrtom činu taj lik ponovo ulazi, i odjednom se pokazuju da — mada je sam bez značenja — igra u našem životu odlučujuću ulogu, kao sama sudbina. A njegova epizodnost bila je neophodna da bismo se dublje otkrili. I, šta je onda epizoda, šta je sudbina? Kada bismo već posle prvog čina prestali da pazimo, nikada sebi ne bismo mogli da postavimo to pitanje.

Ili, pošto je nekad bilo beznačajno, neko lice se pokazuje kao najznačajnije samo po sebi, i to do te mere da se baš junak pokazuje kao epizoda. I, ko je onda junak?

Podiže se zavesa posle nekog tamo čina: drugo mesto, druga zemlja, druge godine, drugi dekor. Mislite — autorova proizvodljnost, nedostatak logike, jeftinoća. Pričekajte, malo pozivate, i obuzeće vas čudenje: ne zato što se izmišlja stvarnost, jer to činimo svakodnevno, nego što stvarnost nás čak toliko izmišlja.

Sedite pred ogledalom kada vam je dvadeset godina i čekate da dode šminker. Šta može da se učini s ovakvim licem? —

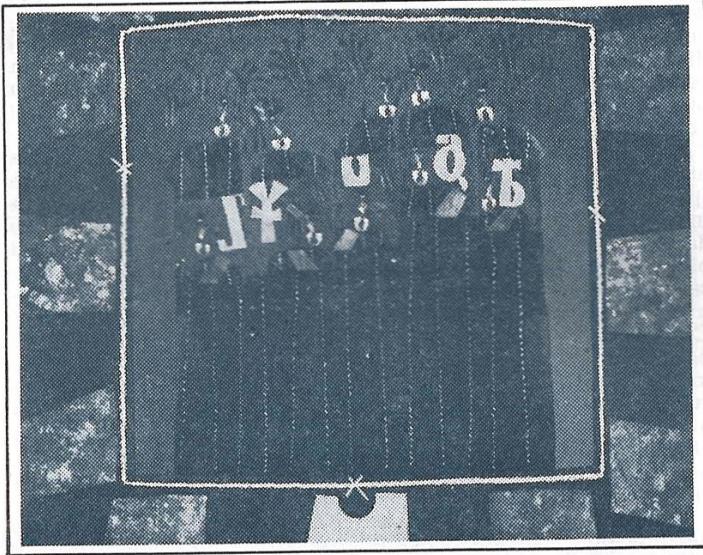
pitate. I, imate o tome sopstvena shvatanja. Pričekajte, majstor koji ima na raspaganju samo to lice učiniće od njega nešto, što sami nikad ne biste izmisili. Možete se ljutiti, ali možete i da se divite.

Ostanimo. Sinhronizacija, naglasci, ubrzanja i usporenja, arhitektura situacija — dovitljivost će u tom pogledu biti neisprana, da će vas obuzeti radoznačnost: šta dalje, šta još i kako. Radoznačnost, čije neprestano i nikad dovršeno zadovoljavanje — jer radnja se razvija neprestano i završetak još nije počeo — može da stekne oblik aktivne, gotovo estetske prijatnosti. Ona može da postane razlog sam za sebe, doduše nedovoljan kao viša istina, ali dovoljan da bi ublažavao životne tegobe, da bi predstavljao izvesno odvajanje od bola i dosade. Čak do te mere da i pitanje: kako će se to završiti? — može isto toliko da uzne-mirava koliko i da budi radoznačnost.

PESIMIST, OPTIMIST

Dešava se da me novinari pitaju jesam li pesimist ili optimist. Sigurno sam pesimist, ako bi to pitanje trebalo da priznam kao meru umnog nivoa onih koji ga postavljaju. Kao pitanje ono ima isto toliko smisla koliko i pitanje da li nos imamo radi pesnice, ili pesnicu radi nosa.

Umesto pitati da li sam pesimist ili optimist, pre bi trebalo upitati da li sam malčice lud. Na isto izlazi, znači to isto, a mnogo je kraće. Takvo pitanje je u redu. Jer, ko je pesimist? Neko ko sistematski, odnosno, čak uprkos svoj verovatnoći da će biti dobro — uporno smatra da će biti zlo. Optimist? Neko ko isto tako sistematski, odnosno i uprkos svakoj verovatnoći — uporno smatra da će biti dobro. I jedan i drugi odaju psihičke poremećaje. Normalan čovek odmerava okolnosti, sračunava izglede i zavisno od toga jednom smatra da će pre biti dobro, a drugi put da će pre biti zlo. A onaj ko govori da će biti dobro, ili, pak, zlo, dok se još ništa ne zna — prosto melje i neodgovoran je čovek.

Kada sam bolestan, gajim nadu, ako ne i sigurnost, da ću ozdraviti. Inače se ne bih lečio. Još nisam sreća bolesnika koji bi odbijao lečenje. Da li to znači da sam optimist? Kada me upitate da li ću umrijeti, sigurno ću odgovoriti »da«. Još nisam sreća zdravog čoveka koji bi tvrdio da je besmrtn. Da li to označava da sam pesimist?

Kada u pozorištu vidim tragediju, ali delo darovito — potkrepljen sam za nekoliko dana. Kad vidim komediju s veselim završetkom, ali nedarovitu — patim i postajem sumoran. Gde je tu optimizam, ili pesimizam?

Ako sretjem na ulici trkača koji trči i viče: »Jao, ljudi, kako je dobro!« — neću osjetiti poverenje. Kada u parku sretjem čoveka koji sedi na klupi i smeši se gledajući labudove — sklon sam da pretpostavim kako je to zadovoljan čovek. A, kad mi nešto ne pode za rukom pet puta zaredom — vidim u tome pravnosti i bivam pesimistički raspoložen. Posle mi nešto drugo pet puta zaredom polazi za rukom, i postajem optimist. Sve do trenutka kada druga serija, negde drugde, u nekom drugom poslu i s lošim završetkom, ne promeni moje raspoloženje. Nisam ni pesimist ni optimist. Bivam i jedno i drugo. U pauzama sam normalan.

Najčešće se to glupo pitanje postavlja najgluplje: pesimist sam ili optimist kada je reč o čovečanstvu. Da li će čovečanstvo pretrajati i pohvalno ispuniti svoju misiju, ili obrnuto. Tako po-

stavljeni ono svedoči da me onaj koji pita meša sa Gospodom Bogom, što je za mene pohvalno, ali je zaista preterano.

Treba, ipak, pamtiti ublažavajuću okolnost. Novinar ne dolazi k meni zato što ga je ponelo nadahnute, niti zato što ima za to volju. Dolazi zato što ima nameštenje i što mora da čini svoje. Maločas je razgovarao s upraviteljem dečjeg hora, za trenutak će ispitivati glumca o njegovim ambicioznim planovima. Stalno žuri, umoran je, i sem toga ima svoj privatni život. Možda o njemu misli kada se pravi da ga zanima moj odgovor na pitanje o čovečanstvu. Pitanje koje mu je palo na pamet u nedostatku boljeg, kada baš ne može da se odluci: da li da kupi cipele koje su mu se juče dopale, ali su za broj veće, ili da još malo potraži po radnjama. Pišem to bez ironije, pošto je takav problem konkretn, duduš, ne veliki, ali je spontan i iskren. Dok pitanje o čovečanstvu spada među ona koja su — prividno duboka — apsolutno prazna. Zato ih je najlakše postavljati.

PRITAJENA STRAŠNOST

Izvana gledan, svako je na svome mestu. Čak i shizofrenik vreši svoju ulogu shizofrenika, vrši svoju ulogu shizofrenika, ispunjava njene obrise najtačnije, ni malo manje, ni malo više nego što treba. Nikome ništa ne nedostaje za to da bude kakav je i niko nema ničeg previše. Čak i redak stvor pokazivan u cirkuskoj šatri vrši samo svoju ulogu čudovišta. Čudimo se, ali ne nemojemo samome kao takvom, nego ga upoređujemo sa drugima. Nastranost je uporediva. Svako je potpun; neće nam pasti na pamet da neko drugi izgleda drugačije no što izgleda.

Zato iznutra svako sebe oseća kao nedostatak svega što nije i što nema. Čak bi se moglo reći da čitava delatnost svakoga, psihička i praktična delatnost, potiče isključivo iz potrebe za dopunjavanjem tog nedostatka. To je, naravno, beskrajno i krajnje uzaludan posao. Tuga ljudske sudbine mogla bi da se objasni to užaludnošću.

Čak i ono što jesam i što imam uopšte nije ni izrazito ni pouzdano. Koliko-toliko sigurna je samo biofiziologija, moj pojedinačni primerak sistema termodinamički otvorenog, ali biološki zatvorenog i završenog. Ako ipak pomislim da je taj primerak samo naslede od prethodnih generacija i da svaki delić mene jeste samo kombinacija mojih predaka — mogu imati osećanje da sebi ne pripadam više no onaj talas na površini okena. U najboljem slučaju sam zakupnik, ne vlasnik, iako, na žalost, moram da plaćam sve račune.

Kada nam je jednom dato osećanje našeg »ja«, nema kraja naše potrebe, ambicije i iskušenja da to »ja« bude što je moguće veće. Ali, pre svega: da nikad i ničim ne bude ograničeno. Otuđa je i taj zadatak beskrajan. Jer, koliko god sebi svoje »ja« proširio, ono će uvek imati neke granice, a ono ne podnosi granice.

Predlog da prema tome — to znači, kada već postoji neizbežna očiglednost da kakve god granice proširio, one će uvek postojati — podem u drugom pravcu i umesto da se proširujem, da se suzim i zadržim se na malome (što bi me poštelo mučenja i što ne bi promenilo rezultat) — moje »ja« s odvratnošću odbacuje. Sklonost »ja« prema naduvavanju izgleda nepovratna. Uostalom, »zaustaviti se na malome« zapravo je isto toliko mutno kao i traženje većega. Kao što smo već utvrdili, čak i »malo« je nesigurno. Možda kada bih uspeo da s punom sigurnošću utvrdim šta sam, ali da to utvrdim s najvećom sigurnošću i bez ikakvih osnovnih sumnji, da bi se onda — čak i ako bi se pokazalo da je to nešto veoma malo i skromno (ali, najzad potpuno pouzdano) — bar neki od nas toga pridržavali. Ali, šta možemo kad se to ne može. A, pošto ne može i pored tolikih pokušaja, morao bih, valjda, prepostaviti da sam niko ni ništa. To je, ipak, čak do te mere neprihvatljivo da — ne mnogo logično, ali zato s neumornom nadom (iako ponekad umornom) da nekakvo »ja« negde ipak moram imati i da mi samo neuspešnost ili nedostatak proba nisu dopustili da ga nadem — i dalje tražim, to jest učestvujem u najsveopštijem, najmučnjem i najapsurdnjem sportu čovečanstva.

U svakodnevnom životu ipak zaboravljam da je to najsveopštiji sport i čini mi se da sam usamljeni takmičar. Pretičem prolaznika i smaram da je kao prolaznik on odličan, sasvim potaman i samo takav kakav baš treba da bude. Ne mislim o tome da prolazim pored takvoga istog očajničkog nedostatka kakav sam i sâm, i koja je ista kao i moja, samo po stilu i odbiru ideja sigurno različita, neprestajuće napregnuta aktivnost da se »nešto učini«, odnosno da se taj nedostatak popuni.

Ta misao se budi u pozorištu. Na samom početku, u prvom sekundu moga videnja onoga što treba da bude predstavljeno, još vidim isto ono što i izvan pozorišta: sve je potaman i samo takvo kakvo jeste, potpuno zadovoljavajuće. Ali, očekujem, jer znam da sam u pozorištu, i to od pozorišta zahtevam, da se to savršenstvo bivstvovanja odmah rasprsne i da mi bude pokazan deo velike trke nečeg što neće da bude ništa, za ne-

čim što ne zna se šta je. Vrednost te trke ne počiva na intelektualnim zapletima, nego na doživljajima volje za postojanjem.

Pretpostavimo da među ostalim likovima vidim na sceni kelnera. U životu kelner se započinje i završava samo time što meni daje pivo. Postoji kao funkcija. U pozorištu znam da u kelneru postoje pokretljivi svetovi koji s pivom nemaju ničeg zajedničkog. Čak i ako se njegova uloga pokaže epizodom ograničenom samo na davanje piva, prisutnost tih svetova u kelneru (koji mi se u pozorištu nameće kao čovek, a njegovo kelnerstvo odlaže u dalji plan), prisutnost nekakvih želja i strahova, razočaranja i nada, idejā i planova, njihova potencijalna u s p e š - n o - s t , iako zasad neotkrivena i samo moguća — ostaje u mojoj svesti. Čak i to što kelner ništa ne otkriva i ništa na sceni ne čini osim što daje pivo — izgleda kao nešto što znači. U svakodnevnom životu vidimo samo ono što se vidi. U pozorištu vidimo ono što je mišljeno i osećano, kao i mnogo od onoga što je moguće. Ono što je neposredno viđeno služi samo onome što smo rekli.

Sreća što u svakodnevnom životu (većina od nas) nemamo pozorišno oko. Tada bismo, umesto ljudi »na svome mestu«, ljudi odredenih funkcijama koje obavljaju i koje bezbedno gledamo kao kvalitete, a ne kao mogućnosti — ugledali raspojasanost.

U pozorištu iz bezbedne razdaljine gledam lepo Ričarda Trećeg, a zatim idem kući. A kada bih ugledao koliko se Ričard češe o mene (i o same sebe uzajamno) na ulici, ne bih to više mogao da zaboravim. Ofelijina sudbina ne goni mi san s očiju, pošto je vidim u pozorištu. Ali, ko zna u šta bih sve mogao biti upleten kada bi Sekspir mene dopisao uz *Hamleta* kao dopunsku ulogu. Mogao bih? Mogu. Ofelija je medu nama, to može da bude ona prosta žena što se približava noseći dete. Srećom, nedostaje mi čulo da bih je prepoznao. Srećom nam se čini da marširamo preko ugažene, prostrane ravnice, i ništa ne smeta što čemo posrnuti ili što čemo, čak promeniti pravac. Ne znamo da smo akrobati koji hodaju po užetu i koji izvode neprestani *salto mortale* visoko na trapezima, bez obezbedenja. Možda to i činimo uspešno samo zato što za to ne znamo. Da nije malčice dvoličnosti i malčice slepila niko ne bi mogao da funkcioniše niko ne bi nikoga nadživeo. I nikome ne želim da me upozna onako kao što bi mogao da me upozna kad bi me napisao dobar dramski pisac.

MOJ DEDA IGNAC

Moj deda Ignac nije imao briga s identitetom. Ne samo s tom rečju, jer nju nije znao, nego sa samom stvari koju ta reč označava. Ignac Mrožek je Ignac Mrožek, ni manje ni više, kao i ništa drugo. Od zakrpa na sarama pa do čele (nije to bila velika razdaljina) bio je sav svoj, i bio je to toliko potpuno da ne bi shvatio o čemu je reč kada bi mu to rekli. Bez napora i bez svesti da su takvi naporu mogući, imao je ono što obećavaju, na šta se obazuju psihijatri, filozofi i osnivači verskih sekti masama svojih pacijenata i pristalica. Masama već neprebrojnim u savremenom, oslobođenoj i zahuktaloj civilizaciji. Identitet sebe sa sobom.

Moj deda nije bio oslobođen. Naprotiv, njegova sudbina ispunila je uplašenošću svakog savremenog čoveka. Savremenog, to znači već oslobođenog u pravu i obavezi »da realizuje sam sebe«, da traži svoje »ja«. Ako je moj deda išta realizovao, onda sam to da ustaje pre zore, da obraduje tri jutra brdske zemlje i da bude sluga, kako bi othranio sedmoro dece. I sam to, a živeo je skoro devedeset godina. Ne, savremene teorije ne bi imale koristi od njega.

Pa, čak i gore, on bi za njih bio uvreda. Jer, i pored te, po našim shvatnjima, strašne sudbine, spadao je medu najvedrije, najuravnotežnije ljude kojih se sećam. A po teoriji takav nije mogao biti, nije trebalo da bude. Ne znam da li je bio srećan i mislim da to pitanje takođe ne bi razumeo, kada bi mu ga postavili. Ali, s najvećom pouzdanošću znam da sam kao dete voleo da budem s njim. Da je bio nesrećan, ne bi imao ono malo, ali postojano svetlašće, koje je činilo da se dobro osećam kada sam bivao uz njega. Nesrećan čovek ne zrači, već, naprotiv: gasi, odbija od sebe, kvari. Znači, na jednoj su strani savremene teorije, tako sigurne u svoje ispravnosti, a na drugoj moj deda... Divne su te teorije, ali šta učiniti kada deda... Pa, ne mogu se odreći svoga dede.

Jadni Ignac. Teorije ga brišu. Po teorijama — moga dede nije bilo.

Muslim o njemu kada na Sen Žermen de Preu srećem one što se prerušavaju. I ne samo tamo; srećem ih, zapravo, posvuda. Evo, asistent »Sorbone« ide prerušen u trapera, tamo ide bogataš u odeći prosjaka (vrlo skupocenoj, ipak), onde, opet, kržljavi cvikeraš udesio se kao Čapajev, dama prerušena u Ciganku i oksfordac obučen kao Kinez. Bobuljičavi dobričina iz Ajove (SAD) udesio se kao Krišnino dete, intelektualac se stilizo-

vao da liči na grubijana, plavuša ima frizuru afro, umetnik liči na mopsa, mops na klopsa. Starac se prerušio u mladića, mladić u Tolstoja, žene u muškarce, muškarci u žene, hermafrodit u neandertalce, neandertalci u transcendentalce. Moj deda se preoblačio samo jednom godišnje, u vreme božićnih praznika, kada je sa sveštenikom išao da koledari. Tada je oblačio stihar. (Voleo je tada da se napije, jer su ga na koledarenju čaščavali.) A, svi su i onako znali da je to Ignac.

Napred sam pominjao samo kostimska prerušavanja. A šta reći o psihičkim prerušavanjima? Identitet, »moje pravo ja...? Svuda ga tražim.« Ne, a da niste vi, možda, videli moje ja tamo otkuda dolazite?« Ovdje onoga nije bilo, onoga tamo nema. Te opet jure, i svi su zaduhani. Već čak i četvrtintelligent zna da mora da traži svoje »ja«, umesto da nešto valjano nauči. Traženje svoga »ja« jeste posao koji opravdava svaku glupost, pa čak i zločin, a i da ne govorimo o običnoj neodgovornosti. A, sem toga, daje izražajnost dubokoj intelektualnoj brizi imbecila i vetropirki.

Ne nagovaram nikoga da se prerušava u moga dedu. Takvo prerušavanje ne bi pomoglo, pošto nikakvo prerušavanje ne pomaže. Deda je imao upravo tu vrlinu da nije izigravao nikoga drugog. Znam dokaz: nije izigravao, jer nije mogao da izabere između izigravanja i neizigravanja. Vreme i mesto u kojima je živeo nisu mu omogućavali nikakav izbor. Nije bio obdarjen, opterećen slobodom, odnosno mogućnošću biranja. No, da li svoje »ja« može zaista tek tako da se bira? Sloboda u tom pogledu izgleda mi pre ograničenom, ne izmiče nama nikakva savremena tiranija, nego priroda stvari. Iskustvo ili prebivanje medu ljudima ukazuje na to da su istini pre bliži oni koji su beskrajnost smestili unutar granica, a ne van njih. Ne bi toliko trebalo tražiti svoje »ja«, koliko svoje granice, da bi se znalo gde su, što ne može da se vidi na drugi način, osim proverom — u početku naslepo. Ipak, to delovanje nije isto što i kostim. Perjanica Navaho Indijanaca nije izmišljena iz dana u dan i nije je izmislio kostimolog, nego istorija naroda Navaho. Odeća drvošće nije došla od nekog esteta, nego ju je formirao drvošće život. Potrošač iz Grinič vilidža, kada se prerušava u Navaho Indijanca, ili magistar iz Pasija kada se prerušava u mužika, ni za sekund nisu živili životom ni Navaha, ni carskog mužika sa obala Volge. Nose tu odeću bespravno, prisvajaju je kao svoj znak tuge sadržaja. Gde je njihov sopstveni?

Ogromna šatra ispunjena je svakojakim kostimima, a pred šratom se okupila gomila svakojakih tragalaca za svojim »ja«. Svaki kostim treba da bude nekakvo »ja«. Takvo stanje je upravo obrnuto od istine. »Ja« nije nešto što može proizvoljno da se izabere s police, nešto što je samo spoljno i što se nalazi bilo gde. Prevara ipak uspeva, pošto odgovara potrebama. Misao o nekakvom ograničenju, o bilo kakvoj neproizvodljnosti, svima je odvratna, i politički je diskreditovana kao reakcionarna. Čefovi i prohtevi su jači od istine. Moguće je prerušavati se do beskonačnosti, pa kako je onda sloboda neograničena, pod uslovom da maskarade priznamo za stvarnost. Zaštta pristati na svoj sadržaj, koji pretežno biva tako neefektan i težak, čak i ako nije baš tako težak kao sadržaj moga dede? Ta, imamo toliko efektnih kostima. Tražimo, dakle, svoje »ja«, divna je to zabava, pod uslovom da ga nikad ne nademo. Tada bi bio kraj zabave. A čime će se završiti ovaj maskenbal?

Moj deda bio je siromašan, a prerušavanje je luksuz. Ali, neću da proglašavam pohvalu siromaštva kao vrline. Nju proglašavaju isključivo oni koji su već pokolenjima siti, i moderna je naročito medu bogatim prerušavačima. Nije slučajno što se tako rado prerušavaju u siromašne. Siromaštvo i ropstvo uopšte ne čine čoveka boljim same po sebi; i primer moga dede može, ali ne mora, ni o čemu da svedoči. »Ja« ne bi bilo dostoјno pažnje kada bi moglo da bude uslovljeno isključivo aritmetikom finansijskog.

Smejem vam se, prerušavači, ali ne smejem se vašoj nedoumici, jer je ona takode i moja. Šta s tim što sam Ignacov unuk, kada ste vi moja braća, koju, istina — kao što već biva sa braćom i sestrama — uopšte nisam birao. (Opet: gde je ta sloboda, do vraga!) Zajedno živimo tada i tamo — kada i gde moramo (ali, ta sloboda...) — i isti nas grizu nama savremeni crvi. Ali, crva nećete prevariti kostimom; crv, da tako kažem, fučka na vaš kostim; on će se kroz svaki kostim probiti do tela. A, što se mene tiče, mene — ili vašeg gledača, vašeg svedoka i gledaoca, koji je vama, ipak, neophodan, jer zbog njega se i prerušavate kao verenica za verenika...

Čini vam se da me zavodite, da privlačite moju pažnju, veru, radoznalost, priznanje, divljenje, zavist, ili makar netrpeljivost, koja je takode oblik zainteresovanosti. Drugim rečima, da će vas držati onakvima kakvima se pokazujete, a ne onima koji kao takvi žele dase pokažu. Na žalost, niti sam u stanju da učestvujem u igri, ni da vam udelim tu milostinju. Kada vas vidim, obuzima me samo tuga i dosada.

S poljskog: Petar Vujičić